

EMPERYALİZM KURAMLARI VE AMERİKAN KAMU DİPLOMASİSİ

H. Emre BAĞÇE*

Abstract

In the article, the classical theories of imperialism, namely those of Rudolph Hilferding, John Hobson, Rosa Luxemburg, V. I. Lenin, Joseph Schumpeter, and Thorstein Veblen were briefly introduced and analyzed under four categories in terms of their emphasis upon the relationship between imperialism and capitalism. In the second part of the article, the theory of neo-imperialism, which was comprehensively presented by Johan Galtung, was examined; and the relation of public diplomacy, which was set out by the United States of America after the Second World war, to capitalism and imperialism was analyzed in the light of that theory.

Giriş

Bu makale birbiriyle ilişkili üç tema üzerine yoğunlaşmaktadır: klasik emperyalizm kuramlarının temel savlarını değerlendirmek, Johan Galtung'un yapısal emperyalizm kuramını incelemek ve bu bağlamda Amerikan kamu diplomasisinin bir çözümlemesini yapmak. Westfalya Antlaşması (1648) ile temelleri atılan devletler sistemi içinde, bir devletin diğer bir devlet ile hükümetler düzeyinde kurduğu ilişkileri niteleyen diplomasi kavramı günümüzde farklı anlamlar kazanmıştır. Kamu diplomasisi (*public diplomacy*) bir devletin kendi ulusal çıkarlarını artırmak ve etki alanını genişletmek amacıyla diğer bir devletin yurttaşları ile kurduğu ilişkiyi nitelemek için ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri tarafından kullanılmıştır. Kamu diplomasisi Türkiye'de 1990'ların sonlarında kullanılmaya başlanmış olmasına karşın kavramın Türkçe karşılığı ve kapsamı konusunda tam bir uzlaşma sağlanmış değildir. Kamu diplomasisi terimi ulusal gazetelerde (*Milliyet*, 8.11.2000; *Radikal*, 6. 02 2001), bazı kişisel internet sayfalarında ve Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı internet sayfasında yer almış olmasına karşın kavramın içeriği yeterince açık bir biçimde ifade edilmemiştir. Yukarıda değinilen kaynaklarda, kavram kimi zaman halkla ilişkiler ile eşanlamda kullanılmıştır. İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nin resmi internet sitesinde de "*public diplomacy*" terimi hem "*kamu diplomasisi*" hem de "*halkla ilişkiler diplomasisi*" biçiminde kullanılmıştır. Türkiye'deki bilimsel literatür içinde konuya henüz ayrıntılı şekilde yer verilmemiştir; yalnızca, Carnes

---

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Lord'un "ABD'nde Kamu Diplomasisinin Geçmişi ve Geleceği" başlıklı makalesi Türkçe literatüre kazandırılmıştır (Lord: 2000).

Makalenin araştırdığı sorunsal Amerikan kamu diplomasisinin emperyalizmle ilişkili olup olmadığıdır. Bu sorunsal kendi içinde özellikle başka soruların da ele alınmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu çerçevede, makale ilk olarak, emperyalizm kavramına yönelik farklı tanımların bir değerlendirmesini yapmak; ikinci olarak, emperyalizm ve kapitalizmin birbirleriyle ilişkili olup olmadığını araştırmak, aralarında bir ilişki varsa bu ilişkinin niteliğini saptamak; ve nc olarak kapitalizmin dönüşümüne paralel olarak emperyalizmin de dönüşüp yeni boyutlar kazanıp kazanmadığını tartışmak amacını taşımaktadır.

Çalışmada öncelikle emperyalizmle ilgili farklı tanımlar gözden geçirilecek ve esas olarak klasik emperyalizm kuramları, emperyalizm ve kapitalizm kavramları arasında pozitif veya negatif bir ilişki kurmalarına göre sınıflandırılacaktır. Bu doğrultuda, emperyalizm kuramları esas olarak iki temel kategoride incelenebilir: kategorilerden biri emperyalizmin kapitalizmle ilişkisini zorunlu görmez veya emperyalizmle kapitalizmin bağdaşmadığını savunur, diğeri ise emperyalizmin kapitalist sistemin zorunlu sonucu olduğunu ileri sürer. Ancak tartışma ayrıntılı Şekilde sürdürüldüğünde iki kategori dört alt kategoriye ayrılmaktadır. Makalede, farklı ve kimi zaman birbiriyle tamamen karşıt kutuplarda yer alan ve Schumpeter, Hobson, Hilferding, Lenin, Luxemburg ve Veblen tarafından geliştirilmiş olan klasik emperyalizm kuramlarının temel savları ve birbirleriyle ilişkileri değerlendirildikten sonra Johan Galtung'un yapısal emperyalizm kuramı ayrı bir başlık altında incelenecektir. Galtung'un kuramı doğrultusunda geleneksel diplomasiden belirgin bir biçimde farklılaşmış olan Amerikan kamu diplomasisi değerlendirilecek ve bu diplomasi türünün emperyalizmle bağıntısı tartışılacaktır.

1. Emperyalizm Kuramları

Collier's Encyclopedia (H., 1961: 748) emperyalizmi bir ulus veya devletin gücünü ve etkisini başka uluslar, bölgeler veya halklar üzerine genişletmesi Şeklinde tanımlamaktadır. Benzer bir tanım *Encyclopedia International*'da (Brown, 1971: 161) yer almaktadır: "bir ulusun kontrolünü diğer halklar üzerinde genişletmesini sağlayan politika ve uygulamalar". *Encyclopdia Britannica* (L., 1971: 5) ise emperyalizmi bir devletin kendi sınırları ötesindeki halklar üzerinde, rızaları olmaksızın, kontrol kurma politikası Şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamaların esas olarak genişleme ve kontrol kavramlarına odaklandıkları görülmektedir. Emperyalizmin esnek ve oldukça geniş Şekilde kavramsallaştırılması tarihsel değişimin zgn evrelerinin göz ardı edilmesine yol açabilir çünkü bu tanımlar Roma imparatorluğu gibi köleci imparatorluklar için geçerli olduğu kadar günümüz uluslararası ilişkilerini de kapsamaktadır. Kavramın ve kuramların özgünlüğünü belirleyebilmek için emperyalizmin tarihsel evrelerini göz önüne almak uygun olacaktır. *Collier's Encyclopedia* emperyalizm tarihini  büyük evreye ayırmaktadır: Birincisi, 16. yüzyıla kadar devam eden ve imparatorlukların genişlemesi ile ilgili olan evredir; ikincisi coğrafi keşiflerle başlayıp 19. yüzyıla kadar devam eden emperyalizmdir —eski emperyalizm olarak adlandırılmaktadır; ncs yeni emperyalizmdir ve yaklaşık 1880'lerde başlamış ve sömürgelere yeniden büyük ilgi duyulmasına, Asya ve Afrika'nın paylaşılmasına yol açmıştır (H., 1961: 748-749).

Emperyalizm terimi Latince “*imperium*” sözcüğüne dayanmaktadır ve diktatörlük gücü, merkezî hükümet, keyfî yönetim metotları anlamına gelmektedir. Bu kullanımının dışında Fransa’da 1830’larda Napolyon imparatorluğuna hayranlık duyanları nitelemek için, 1848’den sonra ise Napolyon III’ün kötü yönetimini ifade etmek için kullanılmıştır. Emperyalizm kavramının kullanımı 1870’lerde İngiltere’de yaygınlaşmıştır; Başbakan Disraeli’nin sömürge imparatorluğunu güçlendirme ve genişletme politikalarını tanımlamak için emperyalizm kavramına başvurulmuştur. Böylece emperyalizm, sömürgecilikle eş anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Cohen, 1973: 10). 1900’lerle birlikte John Hobson, Rosa Luxemburg, Rudolph Hilferding, V. I. Lenin ve Nikolai Bukharin basit sömürgecilik yerine ekonomik nüfuzun daha karmaşık şekillerine dikkat çekmişler; pazarların, arz kaynaklarının ve yatırım yollarının hakimiyet altına alınması ile ilgilenmişlerdir. Diğer yandan Schumpeter geniş bir yorumla emperyalizmin kapitalizmden önce var olduğunu ve kapitalizm ve emperyalizm arasında bir ilişkinin bulunmadığını savunmuştur.

Emperyalizm kuramlarını incelemeden önce günümüzde kavrama yüklenen farklı anlamları ve tanımlamaları dikkate almak yararlı olabilir; çünkü kimi zaman emperyalizmin ekonomik boyutu kimi zaman da siyasal veya kültürel boyutu vurgulanmaktadır hatta kavram ideolojik amaçlarla çarpıtılmakta veya yeni anlamlar yüklenebilmektedir. Michael Barrant Brown’a göre emperyalizm “ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerin gelişmiş olanlara tâbi olmasını sağlayan ekonomik, siyasal ve askerî ilişkileri niteler. Emperyalizm dünya ekonomisindeki eşitsiz ilişkiler sistemini tanımlayan en uygun kelimedir” (Brown, 1970: viii). Pierre Jalée (1968: 15) emperyalizmi “uluslararası iş bölümünde, ticarete ve sermaye hareketinde belirli ilişkileri vurgulayan ekonomik bir fenomen” olarak; Richard D. Wolff (1970: 225) “bir ekonominin diğer ekonomi üzerinde uyguladığı kontrol araçları ağı” olarak; Paul M. Sweezy (1968: 307), Lenin’i takip ederek, “dünya ekonomisinin gelişiminin bir basamağı” olarak; Richard C. Edwards, Michael Reich ve Thomas E. Weisskopf (1972: 408) ise “kapitalizmin uluslararasılaşması” olarak tanımlamaktadırlar. Diğer yandan siyasal boyutu vurgulayan yazarlar farklı tanımlamalarda bulunmaktadır. Hans Neisser (1960: 63) emperyalizmi “bir ulusun doğal sınırlarının ötesindeki nüfusu kendi siyasal yönetimi altına almak amacıyla bu sınırların ötesinde bir imparatorluk kurma süreci” olarak tanımlamaktadır. Diğer yazarlar ise emperyalizm terimini askerî veya diplomatik baskı ve ekonomik nüfuz gibi dolaylı mekanizmaları da dikkate alarak genişletmektedirler; örneğin George H. Nadel ve Perry Curtis emperyalizmi “egemenliğin veya kontrolün dolaylı veya dolaysız şekilde genişletilmesi” olarak tanımlamaktadırlar. Hans J. Morgenthau’ya (1960: 53) göre ise emperyalizm “statükoyu yıkmaya yönelik politikalar”dır; Morgenthau, mevcut durumu korumaya yönelik politikaları emperyalist saymaz. Cohen (1973: 16) ise emperyalizmi “siyasal veya ekonomik, dolaylı veya dolaysız bir ulusun diğer ulusu etkin şekilde hakimiyet altına almasına yönelik her türlü ilişki” olarak tanımlamaktadır. İncelediğimiz tanımlardan bazılarının da gösterdiği üzere emperyalizmi tarihsel ve ekonomik bağlamı içinde değerlendirmek daha açıklayıcı olabilecektir. Bu noktada, emperyalizm kavramının, kapitalist ekonominin işleyişi dikkate alınarak incelenebileceğini söyleyebiliriz.

2. Emperyalizm Kuramlarında Kapitalizm-Emperyalizm İlişkisi

Emperyalizmin tanımlanmasında kapitalist ekonominin yayılması ve kapitalist sistemin varlığını sürdürmesi sorunu önemli yer tuttuğundan dolayı burada kapitalizm-emperyalizm ilişkisini açıklama amacı güden klasik yaklaşımlar kısaca değerlendirilecektir. Görüşler kapitalizm ve emperyalizm kavramlarının bağdaşmazlığına yapılan vurguya göre sıralanacaktır: Kapitalizm anti-emperyalisttir: Schumpeter; kapitalizm emperyalist olmayabilir: Hobson; emperyalizm kapitalizmin zorunlu sonucudur: Luxemburg, Hilferding, Bukharin, Lenin; emperyalizm hem kapitalizmin hem de yurtseverliğin (*patriotism*) sonucudur: Veblen.

a. Kapitalizm Anti-Emperyalisttir: Joseph Schumpeter

“Emperyalizm karakter bakımından atavistiktir. Varlığını büyük ölçüde sürdürerek bugünkü her bir somut sosyal durumda önemli belirleyiciliği bulunan ilk çağların kalıntılarından. Diğer bir deyişle, bugünden çok geçmiş yaşam koşullarından kaynaklanmaktadır, tarihin ekonomik yorumuyla ifade edilirse, mevcut üretim ilişkilerinden ziyade geçmiş ilişkilerden kaynaklanır. Sosyal yapıda, bireylerde ve psikolojik duygusallık alışkanlığındaki bir atavizmdir” (Schumpeter, 1968: 65; Cohen, 1973: 73).

Schumpeter 19. yüzyıl sömürgeci yayılmanın özgünlüğü ile ilgilenmemiştir; daha çok emperyalizmin pre-kapitalist dönemlerle ilişkisini sosyolojik ve tarihsel yönden incelemiştir. Schumpeter’e göre kapitalizm emperyalizmin ortaya çıkışında belirleyici faktör değildir; bu nedenle emperyalizmin kaynağı başka yerlerde, özellikle de ulusların sosyal yapısında aranmalıdır (Cohen, 1973: 72). Schumpeter’e göre modern kapitalist toplumda sosyal işlevlerini kaybetmiş sınıf artıkları vardır. Bunların en belirginini, Schumpeter’e göre, savaşçı sınıftır. Ulusal gelişmenin belirli bir aşamasında profesyonel ordu iç ve dış güvenliği sağlamada yararlıdır; ancak belirli bir noktadan sonra askerî kasta duyulan ihtiyaç azalır, yine de ordu üyeliği ve savaşçılık düşüncesi *artık* olarak varlığını sürdürür. Rolünü yerine getirmiş olan ordu yeni alanlar arar, kendisine yeni etkinlik ve amaçlar oluşturur. Savaşçı sınıf kültürel miras olarak alınan tutumları kullanarak emperyalist dürtülerine popüler destek sağlar; yani geçmiş askerî zaferlerin milliyetçiliğinden vazgeçmez (Cohen, 1973: 72-73).

Schumpeter’e göre, yukarıda değinildiği üzere, emperyalizm “atavizm”den, geçmiş çağların toplumlarda bıraktığı bir tortudan farklı bir şey değildir. Emperyalizm yaşanmış koşullardan kaynaklanır; yani bugünden çok geçmiş ilişkiler tarafından belirlenir. Schumpeter’e göre, emperyalist yayılma atavistik yani irrasyonel ve içgüdüsel olduğundan dolayı amaçsız ve sınırsızdır. Schumpeter bu tanımlama sonucunda kapitalizmin emperyalizmi ürettiği görüşüne karşı çıkar. Emperyalizmin sosyal yaşamın devam eden pre-kapitalist formlarının yaygınlaşması olduğunu belirterek kapitalizmin yayılma olmaksızın varlığını sürdüreceğini savunur. Schumpeter’in asıl savı kapitalizmin emperyalizme karşı olduğudur; çünkü ona göre kapitalizm rasyoneldir ve rasyonelliği geliştirir (Schumpeter, 1950: 123); kapitalist uygarlık rasyonel olduğu gibi, aynı zamanda kahramanlık karşıtıdır (Schumpeter, 1950: 127); ancak emperyalizm irrasyoneldir. Saf kapitalist toplum emperyalizmin nihai olarak kendi çıkarlarına karşı ve maliyetli olduğunu öğrenecek ve reddedecektir. Bu yaklaşım sonucunda Schumpeter esas argümanını ortaya koyar: “Kapitalizm doğal olarak anti-emperyalisttir” (Schumpeter, 1968: 69-73; Schumpeter, 1950: 121-130).

b. Kapitalizm Emperyalist Olmayabilir: John Hobson

“Eğer modern endüstriyel toplum ekonomik uyum içinde bulunsaydı [...] endüstrinin meyvesi olan artık yüksek ücret ve düşük fiyat aracılığıyla çalışan nüfusa akacaktı [...] Yoğun gelirin hakim sınıfların ellerinde birikmesinden dolayı işçilerin alışılmış yetersiz tüketimi her bir ulus içinde “sınıf savaşı” olarak dramatize edilen çıkar karşıtlığı gerçekliğinin en yalın ifadesidir [...] Sınıfların bu içsel karşıtlığı devletlerin ve hükümetlerin daha geniş karşıtlığının tohumlarını içermektedir” (Hobson, 1921: 23-26).

1900’de Güney Afrika’ya Boer Savaşını izlemeye giden Hobson iki yıl sonra *Emperyalizm* başlığını taşıyan kitabını yazmıştır. Hobson bu yapıtta, ekonomik emperyalizm kavramını kullanarak geç yirminci yüzyıl sömürgeci yayılmayla kapitalist gelişmenin dinamikleri arasındaki bağlantıları açıklama amacı gütmüştür.

Hobson esas olarak emperyalizmin liberal kuramı ile ilgilidir. Emperyalist yayılmanın kapitalist üretimin kaçınılmaz sonucu olmadığını savunur. Emperyalizm, Hobson’a göre, çağdaş kapitalist sistemin yanlış uygulamalarına bir tepkidir; bu nedenle emperyalizm ve sistemin düzeltilir. Hobson kapitalist sistemin geçerliliğine inanmasına karşın, kapitalist sistemin sapmalarının göz ardı edilmesine karşı çıkmıştır. Bu nedenle kapitalizm ve emperyalizm arasında bir bağıntı bulunduğunu saptamıştır. Hobson’a göre bağıntı yetersiz tüketim sorunudur. Kapitalist güçler aşırı tasarruf ve üretim eğilimlerinden dolayı emperyalist güç haline gelmektedirler. Hobson’a göre esas sorun kullanılmayan sermaye artığıdır, ki bu, emperyalizmin kökenini oluşturmaktadır. Kapitalistler bütün tasarrufun kaynağı olmalarına karşın işçilerin satın alma güçlerinin yetersizliğinden dolayı yatırım yapamazlar; tasarruflarını yatıracak yer bulamazlar. Yatırım için yeterli çıkış sağlayamayan kapitalist toplumlar duraksamaya girerler. Sömürgeci işgallere yönelen yenilenen dürtü sermaye ihraç etmek için pazarların tekelleşmesi mücadelesine döner; bundan dolayı modern kapitalizm tutumlu orta sınıfların ellerinde fazlaca tasarruf birikimine yol açar. Hobson’a göre bu kaçınılmaz bir sonuç değildir. Emperyalizm kapitalizmin zorunlu sonucu değildir. Emperyalizm, sistemin kötü uygulanmasına pratik bir tepkidir. Her bir ulusun gelirinin eşitsiz dağılımından kaynaklanan tasarruf ve tüketim arasındaki bir dengesizliktir; ancak bu Hobson’a göre, çözümü olan bir dengesizliktir. Eğer sorun emeğe ödenen ücretlerin yetersizliğinden kaynaklanıyorsa kapitalistlerin kârında emeğin payı neden artırılmasın? Bu şekilde artık-sermaye ve meta olmayacak ve kapitalizm emperyalizme yani kendisine başka pazarlar bulmaya yönelmeyecektir. İstenirse bütün tasarruf o ülke içinde tüketilebilir; bu şekilde Hobson emperyalist yayılmanın, gelişen endüstri için yeni yollar bulunmasının kaçınılmaz bir sonucu olduğu görüşünü yadsır. Endüstriyel gelişme yeni pazarların ve yatırım alanlarının açılmasını gerektirmemektedir; aksine meta ve sermayenin ülke içinde tüketimini engelleyen neden, tüketim gücünün yanlış dağılımıdır. Hobson özet olarak yeni pazarlara ihtiyaç olmadığını, İngiltere’de üretilen her şeyin orada tüketilebileceğini ancak bunun gelir veya talep gücü uygun şekilde dağıtılsa olabileceğini savunur (Hobson, 1965: 81-88).

Hobson’un “yetersiz tüketim kuramı” emperyalizm ve reformu alternatif olarak görür ve yetersiz tüketimin reform yoluyla çözülebileceğini savunur; ancak bunun için de gelir dağılımında dengenin sağlanması gerekir. Hobson kapitalizmin esas

olarak kâr dürtüsü üzerine kurulu olduğunu gözardı ederek ücretlerin yükseltilmesini, fiyatların düşürülmesini önermektedir.

c. Finans Kapital ve Emperyalizmin Zorunluluğu: Rudolph Hilferding

“Şiddete dayalı yöntemler sömürgeci politikanın ayrılmaz parçasıdır, aynen topraksız proleteryanın varlığının kapitalizm için zorunlu bir koşul olduğu gibi, bu yöntemler olmaksızın sömürgecilik de kapitalist karakterini kaybedecektir. Şiddete dayanmaksızın sömürgeci politika takip etmek kapitalizmi ortadan kaldırmadan proleteryanı ortadan kaldırmak istemek kadar saçmadır” (Hilferding, 1970: 431; Brewer, 1982: 94).

Hilferding’in savını incelemeden önce Marx’ın kapitalizmin yayılmasına ilişkin görüşlerini özetlemek gerekir. Kapitalist sistem ilk aşamalarda çoğu endüstride oldukça yüksek rekabete dayanmaktaydı, ancak bu Marx’a göre değişmek durumundaydı; çünkü kâr oranları sermaye artışıyla birlikte düşme eğilimi gösterecekti. Bunun sonucunda “sermaye yoğunlaşması” olarak adlandırılan daha büyük ölçekli örgütlenmelere gidilecekti; çünkü her bir kapitalist üretimi teknolojik olarak daha verimli hale getirmek için sermaye birikimi gerçekleştirmeye yönelecekti. Aynı zamanda sermaye stoklarında bir birleşme olacak, daha küçükler büyük sermaye tarafından yutulacaktı. Marx daha az sayıdaki rekabetçiye doğru eğilimi “sermayenin merkezileşmesi” olarak adlandırıyordu. Bu çok büyük ölçekte az rekabetçi demektir. Bu noktada rekabetçi kapitalizm tekelci kapitalizme dönüşecekti (Cohen, 1973: 44-45).

Hilferding bu analizi takip ederek sermayenin yoğunlaşmasını, merkezileşmesini ve bankaların endüstriyel büyümeyi finanse etmedeki rolünü (yayıma) vurguladı. Kredi kaynakları üzerindeki kontrolden dolayı bankalar endüstriyel gelişmenin yönünü belirleyebiliyorlar ve tröst ve tekellerin gelişmesini sağladıkları gibi onlar üzerinde hakimiyet de kurabiliyorlardı. Böylece bankalar kapitalist sınıf içinde başat rol oynamaya başladılar. Tekelci kapitalizm, Hilferding’e göre finans kapital aşamasına yol açtı. Hilferding finans kapitali bankalar tarafından kontrol edilen ve sanayiciler tarafından kullanılan kapital olarak adlandırır. Bankalar metadan ziyade parayla ilgili olduklarından dolayı pazardan ziyade kâr hissesi ile ilgilidirler; istedikleri sermayelerine mümkün olan en yüksek kârın gelmesidir. Kendi ülkelerinde kâr oranları zamanla düşme eğilimi gösterdiği için “finans kapital” dışarıya yönelir. Yeni emperyalizm her bir ülke kendi ulusal yatırımlarına dışarıda alanlar kurmaya çalıştığından dolayı doğal bir sonuçtur (Cohen, 1973: 45-46).

d. Sermaye Birikimi ve Emperyalizmin Kaçınılmazlığı: Rosa Luxemburg

“Kapitalist üretimin yasaları ve biçimleri, daha en baştan, tüm dünyayı üretim güçleri deposu haline sokma amacını taşır. Sömürmek amacı için, üretim güçlerine el koymaya itilen sermaye tüm dünyayı yağmalar, üretim araçlarını dünyanın dört bir yanından, her düzeydeki tüm uygarlıklardan, tüm toplum biçimlerinden, gerekirse kuvvet kullanarak sağlar, gasp eder. Üretilmiş olan artı-değerin maddi biçiminin çözmüş olmaktan çok uzak durduğu kapitalist üretimin maddi öğelerinin sağlanması sorunu, çok farklı bir yön alır. Sermayenin, realize ettiği artı-değeri üretken bir şekilde kullanabilmek için, hem kalite hem de miktar açısından, sınırsız seçenekte üretim araçları sağlamak üzere, tüm dünyayı giderek daha tam bir şekilde tüketmesi, gereklilik halini alır” (Luxemburg, 1986: 274).

Rosa Luxemburg kapitalizmin genişlemesini, yani sermaye birikimini ele alırken önemli iki yaklaşım sunmaktadır. Bunlardan ilki Luxemburg'un özellikle iç pazar ve dış pazar ayrımı yapmasıdır. Bu pazar ayrımı siyasal coğrafya ayrımından çok sosyal ekonomi anlamında kullanılmaktadır. “[İ]ç pazar, üretimin kendi ürünlerini satın aldığı ve kendi üretim öğelerini sağladığı kapitalist pazardır. Dış pazar kapitalizmin ürünlerini masseden kapitalist üretim araçları ve işgücü sağlayan, kapitalist olmayan çevredir” (Luxemburg, 1986: 279). Luxemburg bu ayrımın sonucu olarak kapitalist ülkelerin birbirlerine hem daha geniş pazar sağlayıp hem de daha bağımlı hale gelirken, aynı zamanda kapitalist olmayan ülkelerle ticari ilişki kurabilmek için birbirleriyle acımasız bir rekabete giriştiklerini belirtmektedir. Luxemburg bu çelişkilerin azalan kâr oranları yasasının bir yansıması olarak ortaya çıktığını savunmaktadır (Luxemburg, 1986: 279-280).

Luxemburg kapitalizmin tarihsel olarak kapitalist olmayan bir toplumda doğup, geliştiğini ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak sermaye doğal ekonominin geçerli olduğu toplumlarla mücadeleye girer ve bu mücadelede aşağıdaki amaçları güder (Luxemburg, 1986: 281):

- “[1] Toprak, balta girmemiş ormanlardaki av hayvanları, madenler, kıymetli taş ve maden cevherleri, kauçuk, yabancı iklime özgü bitkilerin ürünleri vs., gibi önemli üretim güçleri kaynaklarına derhal sahip çıkmak.
- [2] İşgücünü ‘özgürleştirip’ kendi hizmetine sokmak.
- [3] Meta ekonomisini getirmek.
- [4] Ticaret ile tarımı ayırmak”.

Bu amaçlar çerçevesinde sermaye kendi gelişmesini engelleyen tüm kapitalist olmayan toplumsal birimleri sistematik bir şekilde yıkmayı ve yok etmeyi planlar ve bu planı uygular. Kapitalist olmayan formasyonların doğal iç çözülmeyle meta ekonomisine geçmesini bekleyemez; bu nedenle sermaye çözüm olarak kuvvet kullanımına başvurur. Bu şekilde, Luxemburg’a göre, militarizm ve kapitalizm arasındaki güçlü ilişki de ortaya çıkmaktadır (Luxemburg, 1986: 282).

Luxemburg’un sermaye birikimi ile ilgili yaptığı ikinci tespit kapitalist sistemin, “tüm olgunluğunda bile, her yönden yan yana birlikte var olduğu kapitalist olmayan katmanlara ve toplumsal örgütlenmelere dayanması...” yanında, sermaye birikiminin “kapitalist olmayan üretim biçimleri olmadan, her yönden imkansız hale geleceği”dir. Kısacası Luxemburg’a göre artı-değerin realizasyonunda kapitalist üretim biçiminin dışındaki tüketicilerin varlığı zorunludur. Sermaye ve bunun birikimi için gerekli koşul artı-değeri satın alacak kapitalist olmayan müşterilerin bulunmasıdır (Luxemburg, 1986: 278-279). Emperyalizm sorunu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Luxemburg emperyalizmi, sermaye birikiminin kendisine açık duran kapitalist olmayan çevre için verdiği rekabetçi mücadelenin siyasal ifadesi olarak tanımlamaktadır (Luxemburg, 1986: 342). Luxemburg emperyalist rekabetin kapitalist olmayan uygarlıkların çöküşünü hazırladığını, ancak aynı zamanda “emperyalizm[in], kapitalizmin ömrünü uzatmanın tarihsel yöntemi olmakla birlikte, kapitalizmin çabuk bir şekilde sona erdirilmesinin de en emin yolu” olduğu sonucuna varmaktadır (Luxemburg, 1986: 343).

Luxemburg, Hobson’un görüşlerinin aksine, reformun imkansızlığını ifade eder; ona göre yetersiz tüketim kaçınılmazdır. Kapitalizmin başlıca sorunu etkin talep noksanlığıdır. Eğer işçiler yeterli satın alma gücünden yoksunsa ve kapitalistler artı-değer tüketmeyi daha fazla sermaye birikimi için sınırlandırıyorlarsa sistem nasıl

devam edecektir? Luxemburg'a göre işçilerin ücretlerinde artış beklenemez; aynı şekilde kapitalistlerin yatırımlarını azaltmaları da düşünülemez. Bu şekilde aşırı üretim sorunu kronik bir hal alır. Kapitalizm kendi çerçevesinde kendine pazar oluşturmada başarısızdır. Tek çözüm başka yerlerde pazar aramaktır. Ancak ve ancak üretim fazlası dışarıdaki kapitalist olmayan ülkelere satılırsa sistem genişleyebilir; ama yabancılar etkin taleple boşluğu doldurabilirler mi? Kapitalist, işlenmiş ürünleri sağlayacak; diğerleri ise ucuz yiyecek ve hammadde sağlayacaktır. kapitalist olmayanlar böyle bir ilişkiye girmek istemeyeceklerdir; çünkü böyle bir ilişkide çıkarları bulunmamaktadır. Bu durumda kapitalistler diğerlerini kontrol altına alır ve kendileri ile ticarete zorlarlar. Sömürgeci işgaller eğer kapitalizm yaşayacaksa takip edilmek zorundadır ve denizaşırı imparatorluklar bu aşırı üretimin sağlanması için oluşturulur.

e. Emperyalizm Kapitalizmin İleri Bir Aşamasıdır: Lenin

“Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulduğu; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasına başlanmış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme evresine ulaşmış kapitalizmdir” (Lenin, 1969: 111).

Lenin emperyalist yayılmanın temelini kapitalist sistemin doğasında görür ve analitik yaklaşımını Hilferding'den alır. Lenin, kapitalist mücadelenin artık sermayenin dışarı çıkışından kaynaklandığını ileri sürer. I. Dünya Savaşından önce dünya başlıca kapitalist ülkeler tarafından paylaşılmıştı; ama yatırım alanlarının yeniden paylaşılması savaşa yol açtı. Lenin'e göre savaş kapitalist gelişmenin zorunlu sonucuydu. Lenin “eşitsiz gelişme yasasını” geliştirerek emperyalist devletler arasındaki ilişkilerin süreklilik göstermeyeceğini savunmaktadır;

“Kapitalist düzende teşebbüslerin, tröstlerin, sanayilerin, ülkelerin eşit şekilde gelişecekleri düşünülemez. Sözgelimi, Almanya, yarım yüzyıl kadar önce o zamanki İngiltere'nin gücüyle kıyaslandığında bir önem taşıyordu; Rusya'yla kıyaslandığı zaman Japonya da aynı durumdaydı. On ya da yirmi yıllık bir süre içinde, emperyalist kuvvetlerin aralarındaki güç ilişkilerinin değişmez kalacağını söyleyebilir miyiz? Katiiyen söyleyemeyiz” (Lenin, 1969: 148).

Lenin'in emperyalizm kuramı Alman Sosyal Demokrat Parti'nin önde gelen temsilci Karl Kautsky'nin geliştirmiş olduğu *ultra-emperyalizm* kuramını çürütme amacı taşır. Kautsky I. Dünya Savaşı öncesinde büyük güçlerin yeniden paylaşım için mücadeleye girmek yerine, dünyayı birlikte sömürmek için anlaşacaklarını ve bu yönde ortak politikalar takip edeceklerini ileri sürmüştü (Brewer, 1982: 122-126). Kautsky'nin görüşlerine karşı Lenin kapitalizmin ultra-emperyalizme dönüşmesinin mümkün olmadığını savunur. Kapitalist güçler farklı oranlarda büyürler, güç dengeleri sürekli değişir, bu nedenle aralarındaki ittifak ve antlaşmalar çöker. Ekonomik ihtiyaçlardan dolayı değişiklik yönünde baskılar artınca sömürge bölgelerinin yeniden paylaşımı söz konusu olur; ancak sonradan gelenler eski kapitalistlerin direnişiyle karşılaşılır. Bu nedenle emperyalist savaş, Lenin'e göre, kaçınılmazdır.

f. Emperyalizm, Kapitalizm ve Patriotizmin Ortadan Kalkmasıyla

Çözülebilir: Thorstein Veblen

Veblen insanlarda iki tür dürtü olduğunu belirtmektedir: İlki işçilik, ustalık (*workmanship*); diğeri çapulculuk, yamyamlık (*predation*). İlki barışçıl işbirliği temelinde yaşamsal ihtiyaçların karşılanması, sevgi ve yaratıcılıkla ilgiliyken, ikincisi kendini beğenmişlik, saldırganlık, rekabetçilik ve açgözlülükle ilgilidir, ki bunlar sömürü ve savaşla bağıntılıdır. Veblen'e göre bu iki tür kültür arasındaki ilişki karıştırtır ve dönemlere göre birisi egemen gelmektedir (Veblen, 1964: 78-96). Son zamanlarda yamyamlık, yani endüstriyel kapitalizm bireysel, kurumsal ve toplumsal düzlemde egemen olmuştur. Veblen'e göre emperyalizm uluslararası ölçekte çapulculuktur; emperyalizm burada ekonomik çıkar temelinde gerçekleşmekte ve saldırgan sömürü içermektedir (Edgell/Townshend, 1992: 409).

Veblen çapulculuğun hem ekonomik, hem de siyasal boyutta modern zamanı hakimiyeti altında aldığını savunmaktadır. Endüstriyel kapitalist toplumlardaki temsili hükümetler tamamen olmasa bile temel olarak ticari çıkarların daha da çok ilerlemesiyle ilgilidirler. Devlet aygıtının politikaları popüler alkışlarla desteklenmektedir; yani kapitalist rekabet ticaret yapanların dışında, bu politikaların bütün toplumun çıkarına olduğunu savunan yurtseverlik ve mülk kurumları tarafından da desteklenmektedir. Aynı şekilde, uluslararası politika, iç politikada olduğu gibi sermaye sahiplerinin çıkarlarına göre takip edilmekte ve bunun bütün toplumun sosyal ve ekonomik çıkarına uygunluğu savunulmaktadır. Emperyalizm, Veblen'e göre, ticaretin düzenli bir aygıtı olarak işlev görmektedir (Edgell/Townshend, 1992: 409).

Veblen modern ücret sistemini ve politikasını sorunun kaynağı olarak görmektedir; çünkü bu politikalar bir sınıfın diğer sınıf lehine ezilmesi anlamına gelmektedir. Veblen emperyalizmi kapitalizmin uluslararası boyutu olarak değerlendirdiğinden aynı şekilde bunu da yadsımaktadır. Veblen genelde savaşkan maceraları öngören önermeleri reddetmektedir. Bu önermelerin ona göre iki temeli bulunmaktadır: (1) ulusun maddi çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi (maddi temel); (2) ulusal şan şerefin yüceltilmesi (maddi olmayan temel) (Edgell/Townshend, 1992: 409). Veblen emperyalizmin kapitalistlere ekonomik çıkar sağladığını, bu nedenle emperyalizmi savunduklarını; ancak diğerlerinin, kapitalist olmayanların kendilerine daha fazla yük yüklenmesi anlamına geldiği halde neden emperyalizmi savundukları sorusunun yanıtını ideolojik faktörle açıklamaktadır: yurtseverlik (*patriotism*). Veblen toplumsal farklılaşma ile birlikte, farklı sınıfları bir arada tutacak ve solidariteyi sağlayacak etkenin yurtseverlik duygusu olduğunu ileri sürer. Emperyalizmden sağlanacak yararlar zenginlik ve prestijdir. Kapitalist sınıflar zenginliği alırken, prestiji sade yurttaşlarla paylaşırlar. Veblen bunu psikik gelir olarak nitelemektedir. Ulusal güç ve prestije odaklanan yurtseverlik siyasal liderlerin kahramanlığını meşrulaştırmakta ve emperyalizme yol açmaktadır. Modern öncesi dönemlerde öncelik ulusal prestij ve siyasal hakimiyette iken modern demokratik dönemde öncelik ulusal ticaret ve ekonomik hakimiyettedir (Edgell/Townshend, 1992: 409-413).

Eğer emperyalizm sorunu kökten çözülecekse, Veblen'e göre, ücret sistemi ve ulusal sınırların kaldırılması zorunludur; yani kapitalizmin ve ulus devletin yok olması emperyalizmin sona ermesi için gereklidir. Kısacası Veblen modern emperyalizmin uluslararası bir düzen kurularak yok edilebileceğini savunmaktadır.

Veblen'e göre bu sonucu ancak kapitalizm ve patriotizmin yok edilmesi sağlayabilir (Veblen, 1964: 355-390).

3. Johan Galtung'un Yapısal Emperyalizm Kuramı

Rosa Luxemburg *Sermaye Birikimi*'nin son paragrafında “[y]eryüzünü yutma ve diğer tüm ekonomileri silme eğiliminde olan ve yanbaşında hiçbir rakibi hoş görmeyen kapitalizm, propaganda silahına sahip ilk ekonomi biçimidir” (Luxemburg, 1986: 359) diyerek kapitalizmin evrensellik iddialarını dile getirmektedir. Marx da *Manifesto*'da küreselleşmenin temel dinamiğine işaret etmektedir:

Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazara gereksinim duyması, burjuvaziyi yerkürenin her tarafında koşuşturur. Burjuvazi her yere dayanmalı, her yere yerleşmeli, her yerle bağlantılar kurmalıdır...

Burjuvazi, bütün ulusları [...] burjuva üretim tarzını benimsemeye zorlar; onları kendisinin uygarlık dediği şeyi kabule, yani burjuva olmaya, zorlar. Tek kelimeyle, burjuvazi kendisine, kendi istediği biçimde bir dünya yaratır (Marx, 1977: 224-225).

Her ne kadar Schumpeter karşı çıkmış olsa da, incelediğimiz diğer emperyalizm kuramlarında da vurguladığı üzere kapitalizm ve emperyalizm arasında bir paralellik bulunduğu görülüyor; kapitalist sistem varlığını sürdürmek için kapitalist olmayan ekonomik, siyasal ve toplumsal sistemleri yok ederek kendisine eklemektedir; bunun nedenleri arasında öncelikle hammadde sağlamak, meta ekonomisine pazar oluşturmak yer almaktadır; ancak özellikle kapitalist sistemin korunması ve kendisine yönelebilecek tehditleri ortadan kaldırması da belirleyici rol oynamaktadır.

Sömürgecilik dönemindeki emperyalist ilişkiler günümüze göre yapısal farklılıklar sergilemesine karşın hegemonya ve bağımlılık nitelik bakımından değişmemiş, hatta giderek derinleşmiştir. Kapitalizmin ilk aşamalarında devletler askeri kuvvetleri ile gelişmemiş bölgeleri egemenlikleri altına alırlar ve bu topraklar metropoliten imparatorluklar tarafından taksim edilirdi, ancak bugün bu yapı neo-kolonyal nitelikler taşımaktadır. Günümüzdeki mekanizmalar *sömürü*, *nüfuz* ve *parçalama* üzerine şekilleniyor. Uluslararası sistemde, kaynakların gelişmiş merkez lehine akması “*sömürü mekanizması*”nı; çevre ülke elitlerinin merkez ülke norm ve standartlarını kabul etmesi ve bir anlamda içinde buldukları çevrenin aleyhine olacak şekilde bunları benimsemeleri ve merkez lehine tavır takınmaları “*nüfuz mekanizması*”nı; bağımlı bölgelerin hegemon güçlere karşı başkaldırısını önlemek ve etkisiz hale getirmek için çevreyi kendi içinde çatışır hale getirmek (böl ve yönet ilkesi) ise “*parçalama mekanizması*”nı ifade etmektedir (Little/Smith, 1994: 9). Merkez ve çevre arasında ve dahilindeki ilişkiler zenginlerin daha zenginleşmesi, yoksulların giderek daha da yoksullaşması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle mevcut yapı içinde reform yoluyla bu mekanizmaların giderilmesi etkisiz çabalar olarak görülüyor.

P. Baran, A. G. Frank, I. Wallerstein, P. Rey, G. Arrighi, A. Emmanuel ve S. Amin gibi bağımlılık ve az gelişmişlik konusuna yoğunlaşan kuramcılarının (Brewer: 1982) yukarıda özetlenen savlarını ve merkez-çevre yapıları arasındaki ilişkiler ağını Johan Galtung özlü şekilde incelemiş ve bu çerçevede emperyalizmin yapısal sınırlarını çizmiştir. Galtung'a göre merkez ülke(ler), aralarında uyumsuzluğa yol açacak şekilde çevre ülke(ler) üzerinde güç kullanmaktadır. Yeni ya da yapısal

emperyalizm, bu bağlamda, aşağıdaki koşullar üzerine kurulu olan merkez ve çevre arasındaki ilişkileri ifade etmektedir (Galtung, 1994: 293-294):

- (i) Merkez ülkenin merkezi ve çevre ülkenin merkezi arasında çıkar birlikteliği ve uyumu vardır;
- (ii) Çevre ülke içerisinde merkez ülkedekinden daha fazla çıkar (menfaat) uyumsuzluğu söz konusudur;
- (iii) Merkez ülkenin çevresi ve çevre ülkenin çevresi arasında çıkar uyumsuzluğu vardır.

Merkez ülke, çevre ülke üzerindeki hegemonyasını sürdürebilmek için çevre ülkede kendisiyle uyumlu bir merkez oluşturmakta veya varolan bir merkezle ilişkiye girmektedir. Bu şekilde merkez ülkenin merkezi ile çevre ülkenin merkezi uyum içinde bulunur ve benzer çıkarları takip edebilirler. Her iki ülke sınırları içinde de çevre-merkez arasında bir uyumsuzluk gözlemlenmesine karşın çevre ülkedeki merkez-çevre uyumsuzluğunun merkez ülkedeki merkez-çevre uyumsuzluğundan daha keskin olduğu özellikle belirtilmesi gereken bir noktadır; bu, çevre ülkede daha fazla eşitsizliğin veya dengesizliğin varolduğu anlamına gelmektedir. Diğer yandan merkez ülkede de bir merkez ve çevre şeklinde yapılanma olmasına karşın, burada eşitsizliğin boyutları çevre ülkedeki kadar büyük değildir ve gerektiğinde her ikisi, yani merkezin merkezi ve merkezin çevresi, merkez ülke lehine birleşerek çevre ülke kaynaklarını paylaşabilmektedirler (Galtung, 294-295).

Galtung, “yalnızca kusurlu ve amatörce bir emperyalizmin silaha gereksinim duyacağını; profesyonel emperyalizmin doğrudan şiddetten ziyade yapısal şiddet üzerine kurulu olduğunu” ifade ettikten sonra merkez ve çevre arasındaki emperyalizm türlerine değinmektedir (301): *Ekonomik emperyalizmde* merkez ülke üretim araçlarını, çevre ise hammadde ve pazar sağlamaktadır; *siyasal emperyalizmde* merkez ülke kararlar ve modeller üretirken, çevre ülke itaat ve taklitçilikle yetinmektedir; *askerî emperyalizmde* çevre ülke kendisi için koruma ve diğerleri için yıkım araçları geliştirirken, çevre ülke disiplin ve geleneksel donanımla merkeze bağlanmaktadır; *iletişim emperyalizminde* merkez iletişim araçları ve bilgi üretirken, çevre bu bilgiyi tüketmekte ve iletişim araçlarına kaynak ve olay sağlamaktadır; *kültür emperyalizminde* ise merkez öğretim, yaratıcılık ve otonomi araçları çevre ülke ise öğrenim, onaylama ve bağımlılık sağlamaktadır.

4. Emperyalizm ve Amerikan Kamu Diplomasisi

Realist teori, kapitalizmin gelişimini ve devletle kapitalizm arasındaki ilişkiyi dikkate almadığı, bu açıdan devleti tarih dışı bir varlık biçiminde incelediği için; neo-liberal kuramlar da devletler arasındaki asimetrik ilişkileri, dolayısıyla bağımlılık ilişkisini dikkate almadıkları için küresel kapitalizmin yapısını ve dinamiklerini açıklayabilme gücünden yoksun görünüyorlar. Klasik emperyalizm kuramlarında emperyalizmin tekelci kapitalizm aşamasında ortaya çıktığı, ulusal pazarların kapitalizmin yeni aşamasına yanıt vermekte yetersiz kalmasından dolayı yeniden paylaşım savaşlarının kaçınılmaz olduğu ileri sürülmüştü. Kapitalizmin iç çelişkilerinin I. Dünya Savaşı ile çözülmeye çalışılması o dönemde Kautsky'nin ultra-emperyalizm kuramını çürütmüş, Lenin'in argümanlarını güçlendirmiş gözüküyordu. Klasik emperyalizm kuramlarının kendi dönemlerindeki kapitalizmin mantığını çözmüş olmalarına karşın kapitalizmin daha sonraki aşamalarını öngöremedikleri söylenebilir; çünkü II. Dünya Savaşı sonrası dönemde savaşa başvurmaksızın kaynakların ve pazarların denetimini sağlayacak yeni ve daha etkili

yöntemler bulunacaktır. Bu noktada, hem incelediğimiz klasik emperyalizm kuramları hem de realist ve karşılıklı bağımlılık kuramları Amerikan kamu diplomasinin işleyişini çözümleyecek kuramsal çerçeveden yoksun gözüküyorlar. Kautsky'nin ultra-emperyalizm kuramının kendi döneminden çok günümüz için geçerli olduğunu söylemek ve onu Galtung'un yapısal emperyalizm kuramının habercisi saymak yanlış olmayacaktır.

Amerikan kamu diplomasisi doğrudan şiddete veya savaşa gerek kalmaksızın hammadde kaynaklarının kontrolünü, sermaye ihracını ve pazarların denetlenmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu, emperyalizmin artık savaşa başvurmayacağı anlamına gelmemektedir. Nasıl ki Althusser'in analizinde (1994) bir devlette baskı araçlarına başvurulması ancak ve ancak devletin ideolojik aygıtları işlemediğinde söz konusu ise, devletler arasında da savaşa ya da baskı araçlarına savaş dışı yöntemlerin ya da ideolojik aygıtların kaynak ve pazarları denetlemede yetersiz kaldığı durumlarda başvurulacaktır; yani yapısal emperyalizmde, baskı araçları ya da savaş ancak diğer araçlar işlemediğinde başvurulacak bir yöntem olarak saklı tutulmaktadır. Kamu diplomasisi bu açıdan küresel kapitalizmin işleyişini sağlayacak ve merkez-çevre ülkeler arasındaki asimetric ilişkileri sürdürecektir ideolojik bir aygıt niteliği taşımaktadır. Amerikan kamu diplomasisi esas olarak Galtung'un belirlediği emperyalizm türlerini, askerî emperyalizm dışında, içermektedir; özellikle kültür emperyalizmi daha belirgin olarak görülmekte, sömürü, nüfuz ve parçalama mekanizmaları kamu diplomasisi ile işlerlik kazanmaktadır. Kamu diplomasisi nüfuz mekanizması çerçevesinde siyasal emperyalizmi, kültür emperyalizmini ve iletişim emperyalizmini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi ulusal çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla II. Dünya Savaşı sonrası uygulamaya koyduğu ve halen başarıyla yürüttüğü politikalar ve oluşturulan kurumlar arasında kamu diplomasinin uygulamasından sorumlu olan Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı (USIA) özellikle dikkat çekmektedir¹. USIA 1953'te ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından kuruldu —yine de USIA'nın ilgilendiği faaliyetler İkinci Dünya Savaşı ertesinde yürürlüğe girmiştir; kuruluşundan 1997 yılına dek ABD Hükümeti bünyesinde olmasına karşın özerk bir dışişleri organı olarak çalışmıştır. Kurumun adı 1978'de ABD Başkanı Jimmy Carter tarafından Uluslararası İletişim Ajansı (ICA) olarak değiştirilmesine karşın 1982'de Ronald Reagan tarafından yeniden USIA olarak değiştirilmiş ve 1997 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı bünyesine katılmıştır. 1997 yılı sonunda, USIA 141 ülkede Birleşik Devletler Enformasyon Servisi (USIS) olarak bilinen 190 birime ulaşmıştı. USIA'nın başlıca amaçlarından biri enformasyon programları ve eğitsel kültürel etkinlikler yoluyla Amerikan dış politikasını desteklemek ve ABD'nin uluslararası çıkarlarına hizmet etmek biçiminde saptanmıştır (*Public Diplomacy* web sitesi).

Bu çerçevede, USIA'nın uygulamaları ABD tarafından ortaya atılmış olan kamu diplomasisi kavramına yoğunlaşmıştır. USIA'nın ABD Dışişleri Bakanlığı'na

¹ Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı (United States Information Agency-USIA) ve kamu diplomasisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Lord (1998: 49-73); Crain (2001: 12); Laqueur (1994: 19-24); Public Diplomacy internet sayfası, 20.04.2002, <<http://www.publicdiplomacy.org>>; Hoffman (2002: 83); Christopher (1994); White House (1994: 3-5); McCrisken (2001: 1027-1028); Tuch (1990).

entegrasyonunu sağlamak amacıyla kurulmuş olan Planlama Grubu'na göre (20 Haziran 1997), kamu diplomasisi “yabancı izleyicileri anlayarak, bilgilendirerek ve etkileyerek Birleşik Devletlerin ulusal çıkarlarını yükseltmeye çalışır”. Bu anlamda, kamu diplomasisinin halkla ilişkilerden farklı olduğu vurgulanmaktadır; halkla ilişkiler hükümetle kendi uyrukları arasındaki ilişkilere odaklanırken, kamu diplomasisi esas olarak ABD hükümeti ile yabancı ülkelerin uyrukları arasındaki ilişkilere referansta bulunmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı'na (U.S. Department of State, 1987: 85) göre, “kamu diplomasisi diğer ülkelerdeki kamuoyunu bilgilendirme veya etkileme amacını taşıyan hükümet-destekli programlara göndermede bulunur; bunun başlıca araçları ise yayımlar, sinema filmleri, kültürel değişimler, radyo ve televizyondur”. Kamu diplomasisiyle ilgili kurum olan USIA ise “kamu diplomasisi, yabancı halkları anlayarak, bilgilendirerek ve etkileyerek ve Amerikan yurttaşları ve kurumları ve bunların dışarıdaki benzerleri arasındaki diyalogu genişleterek Birleşik Devletlerin ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliğini yükseltmeyi amaçlar” diyerek kamu diplomasisinin amacını açık bir biçimde ortaya koymaktadır (*Public Diplomacy* web sitesi).

Amerika Birleşik Devletleri'nin yöneticileri kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek ve uluslararası ilişkilerde yaygın biçimde yararlanılan realist yaklaşım çerçevesinde güvenliklerini sağlamak amacıyla diğer hükümetlerin elit ve bürokratlarını kendi nüfuzlarında tutmaya önem vermekte ve kendi çıkarlarını gerçekleştirecek siyasal elitin yetişmesine çalışmaktadırlar. Burada özellikle vurgulanması gereken, Amerikan yönetiminin demokrasi kavramına ısrarla vurgu yapmasıdır. İlgili literatür gözden geçirildiğinde demokrasi kavramı aslında Amerikanın ekonomik ve siyasal yönden yayılmasına hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmektedir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher 2 Mart 1994'te ABD Senatosu'nda yaptığı bir konuşmada dış yardımların Amerika'nın siyasal, askerî, ekonomik güvenliğine ve çıkarlarına hizmet ettiğine, Amerikanın refahını geliştirmek için diğer ülkelerin Amerikan ekonomisine açılmasının önemine, bu bağlamda demokrasinin geliştirilmesinin de belirtilen çıkarlara en iyi şekilde hizmet edeceğine değinmektedir; bu çerçevede “kapitalist ekonominin yaygınlaştırılması”, “özelleştirme” ve “demokrasi” kavramları ve “Amerikan çıkarları” sürekli bir arada kullanılmaktadır (Christopher, 1994). 1948'de de benzer ifadelerin Amerika'nın önde gelen stratejistlerinden George Kennan tarafından ifade edildiğini görüyoruz. Kennan amaçlarının Amerikan çıkarlarını gerçekleştirmek olduğunu ifade ediyor ve bu nedenle insan hakları, yaşam standartlarının geliştirilmesi ve demokratikleşme gibi müphem ve gerçek dışı amaçları terk etmeyi öneriyordu (Chomsky, 1992: 9-10). Amerikan yönetiminin demokrasiyi kapitalist ekonominin genişletilmesini kolaylaştırarak Amerikan çıkarlarına hizmet edecek bir öge, Amerikan pazarının diğer ülkelere genişletilmesini sağlayacak ve ABD'nin dış yatırımlarını artıracak bir araç olarak tanımladığı görülüyor.

Kamu diplomasisi ve bu diplomasiinin uygulayıcısı USIA, Amerikan çıkarlarını özellikle propaganda yoluyla artırmayı amaçlamaktadır. USIA'nın kültür politikaları arasında eğitsel değişim programları önemli yer tutmaktadır; bu programların arasında Fulbright bursları 1946 yılında öncelikli olarak Türkiye, Pakistan ve İran'a yönelik olarak geliştirilmiş ve daha sonra diğer bütün ülkeler için yaygınlaştırılmıştır. Bu program burs verilen akademik personelin Amerika'yı yakından tanıyacağı ve bursiyerlerin kendi ülkelerinde Amerikan çıkarlarını

gerçekleştirmede katkı sağlayacakları düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bağımlı akademisyenlerin yetiştirilmesi amacıyla yapılan harcamaların dışarıda Amerika'nın etkisini artırmada en etkili araç olduğu kabul edilmektedir (United States Advisory Comission on Public Diplomacy [USACPD], 1989: 54). Eğitim ve kültür programları konusunda yetkili organın ABD meclisine ve başkanına sunduğu raporda geçen aşağıdaki ifadelerin, siyasal ve kültürel emperyalizmle ilgili yoğun öğeler taşıdığı görülmektedir:

“USIA 3 milyon \$'ın -şu an ABD'de bulunan 365.000'den fazla yabancı öğrencinin her biri için on dolardan az- kendi ülkesinde etkili ve liderlik pozisyonuna geleceği umulan öğrencilere geniş bir program sunmak için makul bir yıllık harcama olacağını düşünmektedir” (USACPD, 60).

Ronald Reagan 1989'da kamu diplomasisi üzerine yaptığı bir konuşmada enformasyon çağının önemini vurgulamış ve Amerika'nın çıkarlarını gerçekleştirmede geleneksel diplomasinin yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu nedenle ABD'nin yalnız diğer devletlerin yöneticileriyle değil, aynı zamanda diğer halklarla da ilişkiye girerek çıkarlarını geliştirmesini savunmuş ve kamu diplomasisinin Amerikan hükümetine dünya tarihini şekillendirecek en büyük gücü sağladığını belirterek Washington'dan Şanghay'a kadar “Amerikan hikayesi”ni anlatan kamu diplomatlarına Amerika'nın şükran duygularını sunmuştur. Aynı şekilde dönemin dışişleri bakanı George Shultz da kamu diplomasisinin hem içeride hem de dışarıda toplumların tutumlarını belirlemedeki rolünü vurgulamıştır. Dönemin USIA başkanı Charles Z. Wick de savaş sonrası dönemde yalnızca elitleri etkilemeyi amaçladıklarını ve bunu kısa sürede başardıklarını ifade ederek, artık bunun ötesine geçerek dolaysız olarak kitlelere ulaşmaları gerektiğini ifade etmiştir (USACPD, 8-9).

İletişim araçlarının kullanılması kamu diplomasisinin başlıca faaliyetleri arasında yer almaktadır. İletişim alanında Amerika Birleşik Devletleri bütün dünya halkları üzerinde Amerikan çıkarlarını tanıtmak, bu yönde kamuoyu oluşturmak amacıyla radyo, televizyon yayınları yapmaktadır. Amerika'nın Sesi, Worldnet, TV Marti aracılığıyla ve Intelsat-SBS, Intelsat-AOR ve Intelsat-IOR uydu bağlantı sistemleri ile Latin Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya'nın bütün bölgelerine ulaşılmaktadır (USACPD, 37). Ayrıca Worldnet uydu televizyon yayını Avrupa (EURONET), Afrika (AFNET), Latin Amerika (ARNET), Ortadoğu ve Güney Asya (NEANET) ve Doğu Asya (EANET) bölgelerini kapsamaktadır (USACPD, 43). Ayrıca sadece TV Marti Amerika'nın Küba halkına yönelik propagandası için kullanılmaktadır. Bu şekilde Amerika haber ve enformasyon sağlarken, yayın yapılan bölgeler ve halklar bu yayınların tamamen veya kısmen edilgin tüketicisi konumunda kalmaktadır. Birleşik Devletler televizyonunun gücünden yararlanarak hem kendi istediği gibi bir tüketici kitlesi oluşturmakta, kendi uygarlık anlayışını benimsetmekte, hem de böyle bir sektör aracılığıyla ekonomik yararlar sağlamaktadır.

Genel olarak Amerikan kamu diplomasisi siyasal, kültürel ve eğitsel alanlarda faaliyet göstererek Amerika'nın ekonomik çıkarlarını korumayı ve diğer ülkelerle Amerika arasındaki bağımlılık ilişkisini sürdürmeyi kolaylaştırmaktadır. Christopher'un yukarıda değinilen konuşmasının açık biçimde ortaya koyduğu üzere Amerikan kamu diplomasisi, Amerika'nın refahını geliştirmek için diğer ülkelerin Amerikan ekonomisine açılmasını sağlayan, savaştan daha etkili bir anahtar görevi görmektedir.

Sonuç

Makale öncelikle emperyalizm kuramlarını tanıtmaya ve bu kuramların kapitalizm-emperyalizm ilişkisine yönelik temel savlarını sunma amacını taşımıştır. Modern dünyanın şekillenmesinde belirleyici rol oynayan kapitalist sistemin genişlemesi ve yol açtığı çatışmalar klasik emperyalizm kuramları aracılığıyla değerlendirilmiş ve bu kuramların birbirleriyle örtüşen ve çatışan boyutlarının olduğu; ancak aralarında yine de bir süreklilik bulunduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Klasik emperyalizm kuramları içinde Hobson, Luxemburg, Hilferding ve Lenin kapitalizmin iç dinamiklerine ve yayılmacı boyutlarına dikkat çekerken özellikle Schumpeter ve Veblen daha farklı boyutlara odaklanmışlardır. Schumpeter'in modern dünya ile uyumsuz olan ancak varlığını sürdürmek için yeni amaçlar oluşturduğunu ileri sürdüğü atavistik artık sınıf kavramsallaştırması dikkat çekici olmasına karşın emperyalizm ve kapitalizm arasında negatif bir ilişki kurma çabası gerçekçi gözükmemektedir; emperyalizmi tarih dışı bir anlayışla yorumlamaya çalışması tezinin bilimselliğini ciddi ölçüde zedelemektedir. Öte yandan, Veblen'in emperyalizmin nedeni ile ilgili belirlediği maddi ve maddi olmayan temel kavramsallaştırması ve emperyalizmin nasıl sürdürüldüğü sorusuna verdiği yanıtlar emperyalizm çözümlerine önemli katkı sağlayabilir.

Emperyalizm, kapitalizmle pozitif bir ilişki içindedir; kamu diplomasisi de kapitalizmin dönüşümüne paralel olarak emperyalizmin yeni bir biçimine işaret etmektedir. Kapitalizmin değişik aşamalarında hammadde kaynaklarının, işgücü ve pazarların denetimi farklı yöntemlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Sömürgecilik, kapitalizmin başlangıç aşamalarına karşılık gelmektedir; esas olarak ticarî kapitalizmin ve henüz gelişmekte olan sanayi kapitalizminin içinde yer aldığı 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl arasındaki dönemde, amaç hammadde kaynaklarını denetim altında tutmak ve plantasyonlar için işgücü sağlamaktır. 1870-1945 arasında gerçekleşen ve yeni emperyalizm olarak nitelenen finans kapital ya da tekelci kapitalizm aşamasında, amaç hammadde kaynaklarına ulaşmanın yanı sıra özellikle sermaye fazlasını ihraç etmek, böylece daha fazla pazarı denetim altında tutarak kâr artırmaktır. Özellikle yeni emperyalizmde sanayileşmiş devletler bu amaçlarını savaş yoluyla gerçekleştirilmeye çalışmışlardır; I. ve II. Dünya Savaşları yeniden paylaşım savaşları olarak tarihe geçmiştir.

Klasik emperyalizm kuramlarında savaş veya askeri boyut yoğun olarak vurgulanmasına karşın 1945 sonrası dönemde, özellikle 1980 sonrası yeni dünya düzeni ve küreselleşme söylemleri ile kurulmaya çalışılan dünyada, küresel kapitalizme yeni emperyalizm türleri eşlik etmektedir. Kautsky'nin ultra-emperyalizm ve Galtung'un yapısal emperyalizm kuramları arasında kısmen bir paralellik bulunmaktadır. Her iki kurama göre emperyalizm, askeri işgaller biçiminde gerçekleşmek zorunda değildir. Hatta Galtung'un kuramı profesyonel emperyalizmin doğrudan şiddetten ziyade yapısal şiddete dayandığını ileri sürmesiyle dikkat çekmektedir. Emperyalizm, kapitalizmin talepleri doğrultusunda, güçlü ve zayıf uluslar arasındaki asimetrik ilişkinin korunması ve sürdürülmesi olarak tanımlanırsa, savaşın bu sonucu sağlayan araçlardan yalnızca biri olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, Amerikan kamu diplomasisi esas olarak hammadde kaynaklarını denetlemeye ve yeni pazarlar yaratmaya yönelik, savaşızsız, dolayısıyla daha düşük maliyetli ve daha etkili bir emperyalizm olarak tanımlanabilir; çünkü kamu diplomasisi Amerika'nın ekonomik açıdan zayıf ülkelerle arasındaki asimetrik

bağımlılık ilişkisini siyasal, ekonomik ve kültürel bakımdan sürdürecektir bir işlev görmektedir.

KAYNAKLAR

- Althusser, Louis (1994), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (İstanbul: İletişim).
- Brewer, Anthony (1982), *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*, (London: Routledge & Kegan Paul).
- Brown, Michael Barratt (1970), *After Imperialism*, rev. ed., (New York: Humanities Press).
- Brown, Stuart Gerry (1971), "Imperialism", *Encyclopedia International*, (New York: Grolier) (vol. 9), 161-165.
- Chomsky, Noam (1992), *What Uncle Sam Really Wants*, (Berkeley, Kalifornia: Odonian Press).
- Christopher, Warren (1994), "A Foreign Affairs Budget that Promotes U.S. Interests", *Dispatch*, March 14.
- Cohen, Benjamin J. (1973), *The Question of Imperialism: The Political Economy of Dominance and Dependence*, (New York: Basic Books, Inc., Publishers).
- Crain, Rance (2001), "Selling Idea of Freedom is Most Important Assignment for Beers.", *Advertising Age*, 72: 12.
- Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı web sayfası, 14. 10. 2002, <<http://www.turkey.org/news97/haber97/t071197.htm>>.
- Edgell, Stephen/Townshend, Jules (1992), "John Hobson, Thorstein Veblen and the Phenomenon of Imperialism: Finance Capital, Patriotism and War", *American Journal of Economics and Sociology*, 51/4: 401-420.
- Edwards, Richard C./ Reich, Michael/ Weisskopf, Thomas E. (1972), *The Capitalist System*, (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall).
- Galtung, Johan (1994), "A Structural Theory of Imperialism", der., Richard Little; Michael Smith, *Perspectives on World Politics*, (London, New York: Routledge) (İkinci Baskı).
- H., E. C. (1961), "Imperialism", *Collier's Encyclopedia*, (New York: The Cromwell-Gollier), (vol. 9), 748-752.
- Hilferding, Rudolph (1970), *Le Capital Finance*, (Paris: Editions de Minuit) (Aktaran; Brewer, 1982).
- Hobson, J. A. (1921), *Problems of a New World*, (London: George Allen & Unwin Ltd).
- Hobson, J. A. (1965), *Imperialism: A Study*, (Michigan: University of Michigan Press).
- Hoffman, David (2002), "Beyond Public Diplomacy: US Propaganda in Muslim Countries", *Foreign Affairs*, 81/2: 83.
- İngiliz Büyükelçiliği web sayfası, 08.10.2002, <www.britishembassy.org.tr>.
- Jalée, Pierre (1968), *The Pillage of the Third World*, (New York: Monthly Review Press).
- L. Wr. (1971), "Imperialism", *Encyclopædia Britannica*, (Chicago: William Benton Publisher) (vol. 12), 5-7.

- Laqueur, Walter (1994), "Save Public Diplomacy: Broadcasting America's Message Matters", *Foreign Affairs*, 73/5: 19-24.
- Lenin, V. İ. (1969), *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (Ankara: Sevinç Matbaası) (çev. Cemal Süreya).
- Little, Richard/ Smith, Michael (1994), "Introduction: The Study of World Politics", der., Richard Little ve Michael Smith, *Perspectives on World Politics*, (London, New York: Routledge), (Second Edition).
- Lord, Carnes (1998), "The Past and Future of Public Diplomacy", *Orbis*, 42/1: 49-72.
- Lord, Carnes (2000), "ABD'nde Kamu Diplomasininin Geçmişi ve Geleceği", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 36: 117-128.
- Luxemburg, Rosa (1986), *Sermaye Birikimi*, (İstanbul: Alan Yayıncılık) (çev., Tayfun Ertan).
- Marx, Karl (1977), *Selected Writings*, (Oxford: Oxford University Press), (ed., David McLellan).
- McCrisken, Trevor B. (2001), "American Exceptionalism and US Foreign Policy: Public Diplomacy at the End of the Cold War", *International Affairs*, 77/4: 1027-1028.
- Morgenthau, Hans J. (1960), *Politics Among Nations*, (New York: Alfred A. Knopf) (Third edition).
- Neisser, Hans (1960), "Economic Imperialism Reconsidered", *Social Research*, 27/1.
- Public Diplomacy web sayfası, 20.04.2002, <<http://www.publicdiplomacy.org>>.
- Schumpeter, Joseph A. (1950), *Capitalism, Socialism and Democracy*, (New York: Harper Torchbooks) (Third edition).
- Schumpeter, Joseph A. (1968), *Social Classes and Imperialism*, (Cleveland: World Publishing Co).
- Sweezy, Paul M. (1968), *The Theory of Capitalist Development*, (New York: Monthly Review Press) (Reprint edition).
- Tuch, Hans N. (1990), *Communicating With the World* (New York: St. Martin's Press).
- U.S. Department of State (1987), *Dictionary of International Relations Terms*.
- United States Advisory Commission on Public Diplomacy (1989), *1989 Report*.
- Veblen, Thorstein (1964), *Essays in Our Changing Order*, (New York: Augustus M. Kelley).
- White House (1994), "Fact Sheet: Trade, Aid, and Investment Package for South Africa", *Dispatch*, 5/4: 3-5.
- Wolff, Richard D. (1970), "Modern Imperialism: The View from the Metropolis", *American Economic Review*, 60/2.